

A survey was conducted among the patients of one of the Odesa hospitals to determine the current opinion regarding the communicative competence of the doctor as an important component of his image. The results of the questionnaire are presented, which indicate the relevance of communicative competence for the image of a doctor whom patients trust and to whom they are ready to refer again if necessary.

The following components in the structure of the communication competence of doctors, which have an impact on creating a positive image of the doctor, were determined: the doctor's ability to quickly establish the communication process and establish contact with the interlocutor; the professional's ability not to complicate the conversation with the patient with unclear medical terminology, aptly choosing the necessary definitions that are acceptable for the patient; the ability to prove the appropriateness of one's own opinion and aptly argue the chosen course of treatment to the patient; lack of emotionally colored names and concepts that distort the doctor's speech; the ability to show compassion and understanding to the patient in his various states; the ability to positively adjust the patient to a successful outcome of the prescribed treatment; absence of excessive gesticulation and unpleasant facial expressions in the doctor; the ability to avoid conflict situations with patients and their relatives.

It has been found that communicating with patients, their relatives and sharing experiences with colleagues will take up a lot of time in a doctor's work, therefore the preparation of future doctors for professional communication involves a step-by-step study of disciplines aimed at acquiring linguistic and sociocultural competences.

Key words: the image of a doctor, communicative competence, verbal and non-verbal communication, the structure of the communicative competence of doctors, workers in the medical field.

УДК 373 – 056.2/3(091)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.93.13>

Коноз О. Б.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗІЇ: ВІД ВКЛЮЧЕННЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ В УКРАЇНІ ІЗ 1990-Х РР. ПО 2020-І РР.

В цей непростий час, коли ми всі усвідомили нашу ідентичність та єднання із європейською культурою і освітою, суспільство розвивається на основі демократичних цінностей та толерантності. Важливим для організації інклюзії в усіх ланках є її підтримка на усіх етапах, фінансування та створення безбар'єрного середовища, відповідно до державної політики формування такого підходу, за якого кожна людина в нашій країні може отримати вільний доступ до будь-якої сфери життя: навчання, будівництва кар'єри, зручного переміщення країною тощо. Тенденціями розвитку визначено: глобалізацію та інтернаціоналізацію, кризові стани, перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, прискорений розвиток приватного сектору освіти, залежність конкурентоспроможності від економічної діяльності, комерціалізацію освіти, наукоємність освіти та інтеграцію у виробництво, «феномен масовізації» вищої освіти, процес «встарівання» знань, «безперервне навчання». Актуальним питанням сьогодні є розвиток і виживання в умовах воєнного стану, збереження контингенту, підтримка інклюзивного навчання в усіх закладах освіти, збереження професійної та професійно-технічної освіти, організація офлайн-навчання в областях, де немає прямих сутичок чи прямих воєнних дій, онлайн-навчання та змішаного навчання в небезпечних регіонах. Починаючи з 24 лютого 2022 року Україна отримує підтримку у сфері освіти від міжнародних організацій, ЄС та урядів іноземних країн. Зокрема, для здійснення освітнього процесу в умовах воєнного стану та вдосконалення дистанційного навчання триває забезпечення освітян цифровими девайсами, необхідним побутовим обладнанням, а також шкільними автобусами для підвезення здобувачів освіти. Згідно з дослідженням Київського міжнародного інституту соціології до топ-категорій населення, які зіштовхуються з бар'єрами несприйняття, 58 відсотків респондентів вказали осіб з інвалідністю, 28 відсотків – осіб у віці 55 років і старше, 27,4 відсотка – маломобільних осіб. Така ситуація зумовлена низьким рівнем культури усвідомлення сутності і важливості створення безбар'єрного простору, а також забезпечення рівності в українському суспільстві (як серед суб'єктів прийняття управлінських рішень всіх рівнів, так і окремих громадян). Крім того, спостерігається брак культури спілкування та прийняття в суспільних групах тих людей, які за певними ознаками (стать, раса, фізичні можливості, вік, досвід тощо) відрізняються від інших.

Ключові слова: включення, інклюзивне навчання, безбар'єрне середовище, особи з особливими освітніми потребами, тенденції розвитку.

Впровадження інклюзивного навчання в ПТУ регулюється Порядком організації, затвердженим Постановою Кабінету України № 636 від 10 липня 2019 року, що запустив механізм прийняття та створення Команди супроводу, залучення асистента викладача та асистента майстра трудового навчання. Варто відмітити, що відмінність підходів до створення інклюзивного простору в кожній країні є різною і акцент на соціалізації сім'ї та дитини залежить від інклюзивної політики, культури, практики. Наприклад, в США він полягає у об'єднанні саме у початковій та середній школі корекційних класів та інклюзивних класів на базі закладу, тобто об'єднання спеціалістів корекційного навчання та традиційного.

В Україні ж спостерігається проблема із залученням корекційних педагогів в заклад освіти, тому що спеціальні заклади забезпечені фахівцями і педагоги часто є сумісниками, які надають корекційно-розвиткові послуги.

Проблемі впровадження інклюзивного навчання присвятили праці вітчизняні і закордонні вчені: Кремень В.Г., Колупасва А.А., Тарасун В.В., Скрипник Т.В., Недозим І.В., Чайковський В.С., Тім Лорман, Тоні Бут, Ейн Мелскоу, Гі Лефрансуа, Половей К., Колдберг Л. та інші.

Яровенко Т.С. (2015) визначила проблеми розвитку освіти: відсутність системного погляду на вирішення проблем. Актуальними тенденціями розвитку світової й національної освітньої сфери є: збільшення термінів навчання й підготовки кваліфікованих фахівців; впровадження нових телекомунікаційних моделей освіти; розширення академічних свобод, демократизація освіти, її гуманізація та гуманітаризація; підвищення транскордонної освітньої мобільності; зростання індивідуалізації освітніх маршрутів (начальних траєкторій), внутрішньої освітньої мобільності; розширення впливу громадської думки на прийняття управлінських рішень в освітній сфері, тощо.

Метою дослідження з цієї теми є історичний процес розвитку інклюзії в професійних закладах на основі дослідження архівних даних, статистичних та економічних відомостей та звітів у Центральному архіві Вищих Органів влади і управління. Важливо додати, що соціальна інклюзія має більш широке значення, адже має підґрунтя – прийняття соціумом в усі сфери життя, саме від сприймання, прийняття, надання допомоги, отримання професії до забезпечення роботою і житлом, достойне і самостійне життя або підтримує проживання.

У квітні 2021 року прийнято Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору, розроблену в межах ініціативи першої леді Олени Зеленської «Без бар'єрів» та на виконання Указу Президента України. Стратегія розрахована до 2030 року і передбачає усунення бар'єрів у шести основних напрямках. Перший – фізичний, він включає розроблення єдиних архітектурних стандартів, тобто навколишній простір фізично доступний для кожного. Другий – суспільний і громадянський, який передбачає створення рівних можливостей для активної участі людей у громадському житті, або свобода самовираження, коли відмінність цінується і в цьому є цінність розвитку суспільства. Третій – економічний. І це означає забезпечення таких умов, за яких людина може працевлаштуватися і відчувати себе захищеною від проявів дискримінації. Також у межах цього напрямку передбачається створення можливостей для отримання фінансових та інших ресурсів для того, щоб займатися підприємництвом. Четвертий – освітній, п'ятий – цифровий. Цифрова безбар'єрність передбачає доступ усіх соціальних груп до всіх послуг, послуг-онлайн, до інтернету. І шостий – інформаційний, коли кожний може отримати доступ до інформації та користуватись новітніми інформаційними технологіями. Усунення бар'єрів та стереотипів чи міфів щодо тих чи інших груп населення є роботою не із легких та швидких. Тільки завдяки інтеграції та орієнтації в інші країни розвивається світогляд людей, змінюються ідейні орієнтири, філософські напрями та розвиток суспільства в Україні. Розглянемо динаміку кількості учнів з ООП та асистентів у інклюзивних класах, інклюзивних школах, в яких функціонують інклюзивні класи.

Таблиця 1

Динаміка кількості учнів з ООП та асистентів в базовій школі (складено за даними ДНУ «Інститут освітньої аналітики»)

Рік навчання	Кількість учнів	Кількість класів	Кількість шкіл	Асистенти вчителя
2015/2016	2720	-	-	-
2016/2017	4180	2715	1518	1825
2017/2018	7179	5033	2620	3732
2018/2019	11866	8417	3790	7636
2019/2020	18643	13497	5331	12362

Таблиця 2

Контингент ПТУ за 1991–1993 рр. з фізичними і розумовими відхиленнями. Всього: 1991/92 рр. – 859 осіб, 1992/93 рр. – 2628 осіб

Область	На базі повної загальної середньої освіти		На базі повної загальної середньої освіти		На базі незавершеної основної загальної середньої освіти		На базі вищої освіти молодших спеціалістів	
	1991-1992	1992-1993	З отрим. повної заг. сер. освіти	Без отрим. повної заг. сер. освіти	91-92	92-93	91-92	92-93
АР Крим	9				30	80		

Продовження табл. 2

Вінницька	22				21	50		
Волинська	18	29	73	131	5	5		
Дніпропетровська				10	171			416
Донецька		51		139		361		143
Житомирська	7			9			14	61
Закарпатська		2	1	14	3	8		
Запорізька	12	12	19	21	63	63		30
Івано-Франківська	4		13	29	3	25		
Київська	1			11		10		46
Кіровоградська	1	2	9	7	3	25		
Луганська					19		79	66
Львівська		71		114		111		
Миколаївська	Н.д.							
Одеська		3		1		13		
Полтавська		2	5	7	5	10	62	62
Рівненська	Н.д.							
м. Рівне		3		10		59		
Сумська	1	1	10	4	3	2		
Тернопільська	1	2	10	6	15	31		2
Харківська	8	12		41		33		
Херсонська	2	3	26	13	25	31		59
Хмельницька	4	3		1	4	3		
Черкаська	4	4		12		80		
Чернігівська		12		10				
Чернівецька	11			4	4	12		8
м. Київ		2		3				
Севастополь					10	18		
	105	120	166	597	384	1030	204	881

Таблиця 3

Контингент ПТУ за 1993–1995 рр. з фізичними і розумовими відхиленнями.
Всього: 1993/94 рр. – 2112 осіб, 1994/95 рр. – 1705 осіб

Область	На базі повної загальної середньої освіти		На базі повної загальної середньої освіти				На базі незавершеної основної загальної середньої освіти		На базі вищої освіти молодших спеціалістів	
	1993-1994	1994-1995	З отримання м повної загальної середньої освіти		Без отримання повної загальної середньої освіти		1993-1994	1994-1995	На базі вищої освіти спеціалістів- жодного	
			1993-1994	1994-1995	1993-1994	1994-1995			1993-1994	1994-1995
АР Крим	11	Н.д.	12	-	78		-		11	
Вінницька	4	13	5	-	0	60	74		0	
Волинська	0	1	42	8	17	22	0		0	
Дніпропетровська	4	41	36	-	7		223	273		
Донецька							457	454		
Житомирська	11	1	2	12	-	2	15	29		
Закарпатська	1	8	10	3	7		-		-	
Запорізька	12		93	2	82	18	16	17		
Івано-Франківська	1		20	5	0	6	0	-		
Київська	Н.д.	-	-	-	-	-	-	-		
Кіровоградська	13	3	0		18					
Луганська	2	-	-	6	3	19	79	53		
Львівська	7	11	80	101	63	33	0	0	0	0
Миколаївська	5	0	6	7	36	17	0	0		

Продовження табл. 3

Одеська	1	2	22	17	30	27				
Полтавська	-	6	11	10	106	50	13	5		
Рівненська (ПТУ закритого типу)	-	1	-	1	-	56	1	-		
м. Рівне	6	1	3	1	48	53				
Сумська	-	18	10	13	4	13				
Тернопільська	-	-	8	22	18	37				
Харківська	15	-	24	11	60	16	-	1		
Херсонська	-		-		2		29			
Хмельницька	1	6	-	-	6	8				
Черкаська	-	-	10	14	57	25				
Чернігівська	3	5	2	33	3	-				
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-			
м. Київ	13	7	9	3						
м. Севастополь	-	-	-	-	34	26				
	110	123	405	270	679	480	907	832	11	

Таблиця 4

**Контингент ПТУ за 1995–1997 рр. з фізичними і розумовими відхиленнями.
Всього: 1996/97 рр. – 1862 осіб, 1997/98 рр. – 2273 осіб**

Область	На базі повної загальної середньої освіти		На базі повної загальної середньої освіти				На базі незавершеної основної загальної середньої освіти		На базі вищої освіти спеціалістів	
	1995-1996	1996-1997	З отриманням повної загальної середньої освіти		Без отримання повної загальної середньої освіти		1995-1996	1996-1997	1995-1996	1996-1997
АР Крим	8	7	3	5	67	83	0		1	2
Вінницька	4	7	10	4	1	9	20	17		
Волинська	2	5	13	15	26	22				
Дніпропетровська	14		10		51	1	238	231		
Донецька	4	14	8	43	22	52	396	499		
Житомирська	-	-	6	7	5	1	51	49		
Закарпатська	-	-	4	3	7	-				
Запорізька	3	2	8	7	32	2	32	30		
Івано-Франківська	Н.д.									
Київська	-	-	-	-	-	-	-	-		
Кіровоградська	2	1	1	1	1	1	-	-		
Луганська	15	3	78	4	-	62				
Львівська	-	16	66	66	42	42				
Миколаївська	6	1	7	10	71	118				
Одеська		6		39		28				
Полтавська	26	11	21	43	13	66		15		
Рівненська (ПТУ закритого типу)	Н.д.									
м. Рівне	-	1	4	7	35	17				
Сумська	1	0	1	5	2	3	8	11		
Тернопільська	1	-	17	6	42	37	-	-		
Харківська	11	55	24	19	133	72	1			
Херсонська	1	1	40	18	23	48				
Хмельницька	7	5	3	6	5	7				
Черкаська	1	3	11	7	27	26				
Чернігівська	2	2	5	8	0	0				
Чернівецька	0		1		22	49	-			
м. Київ	1	25	2	7	1	3				
Севастополь	-	1	1	-	26	17				
	105	166	344	457	666	776	746	872	1	2

Таблиця 5

**Контингент ПТУ за 1997–1999 рр. з фізичними і розумовими відхиленнями.
Всього: 1997/98 рр. – 1994 осіб, 1998/99 рр. – 2101 осіб**

Область	На базі повної загальної середньої освіти		На базі повної загальної середньої освіти				На базі незавершеної основної загальної середньої освіти		На базі вищої освіти молодших спеціалістів	
	1997-1998	1998-1999	З отриманням повної загальної середньої освіти		Без отримання повної загальної середньої освіти		97-98	98-99	На базі вищої освіти спеціалістів-жодного	
			1997-1998	1998-1999	97-98	98-99			97-98	98-99
АР Крим	14	15	4	8	85	91	-			
Вінницька	5	0	0	2	3	0	57	54		
Волинська	1	2	20	29	11	5				
Дніпропетровська	40	3	9	9	6	65	317	352		
Донецька	1	24	103	29	16	38	494	356		
Житомирська	1	1	9	4	-	-	21	-		
Закарпатська	-		3		-		-			
Запорізька	6	2	3	9	-	-				
Івано-Франківська	-	2	-	-	-	-				
Київська	4	3	2	3	1					
Кіровоградська	2	3	3	10						
Луганська	-	7	-	5	23	74	34	2		
Львівська	21	10	92	104	13	93	4			
Миколаївська	0	6	12	11	55	5	24	22		
Одеська	1	2	22	17	30	27				
Полтавська	6	6	3	14	17	57	-	-		
Рівненська ПТУз	3		11		19					
м. Рівне		2		7		20				
Сумська	3	3	6	10	26	20				
Тернопільська	4	-	40	4	-	39				
Харківська	1	55	4	34	107	133	16	12		
Херсонська	1	5	3	6	8	78				
Хмельницька	3	3	6	13	-	-	-	-		
Черкаська	12	4	29	16	7	21				
Чернігівська	18	7	1	4	6	9				
Чернівецька	1	-	3	6	30	24				
м. Київ	-	11	-	2	-	30				
Севастополь	2	-	-	-	22	24				
	150	176	391	356	487	777	966	792		

За даними ЦДАВО у 1991–1992 рр. приблизно 859 осіб з фізичними і розумовими вадами відвідували ПТУ, у 1992–1993 рр. – 2628 осіб, у 1993–1994 рр. – 2112 осіб, у 1994–1995 рр. – 1705 осіб, у 1995–1996 рр. – 1862 осіб, у 1996–1997 рр. – 2273 осіб, 1997–1998 рр. – 1994 осіб, 1998–1999 рр. – 2101 осіб. Розуміємо, що в ці роки тривали економічні і соціальні кризи, які вплинули на контингент ПТУ. До того ж з 2000 року відбулося переорієнтування освіти на здобуття вищої освіти.

Розглянемо таблицю кількість ПТУ, скорочення та практику перетворення на філіали, починаючи з 1990-х років.

Таблиця 6

Кількість ПТУ в областях України

Область	1994-1995	Зміни у 1995-1996	1996-1997	1997-1998
АР Крим	36	36	36	36
Вінницька	42	39	34	34
Волинська	21	22	22	21
Дніпропетровська	95	87	88	88
Донецька	141	139+3ф	125	125
Житомирська	32+ 1 філіал	32+1ф	30	30
Закарпатська	21	24	24	24

Продовження табл. 6

Запорізька	55	54	43	43
Івано-Франківська	26	26	20	20
Київська	28	25	25(22)	25
Кіровоградська	31	31	25/29	25
Луганська	98	94	81	81
Львівська	71	69	69	57
Миколаївська	33	33	29	29
Одеська	49	49	47(43)	47
Полтавська	49	51	49/41	41
Рівненська(ПТУ закритого типу)	3	3	3	3
м. Рівне	26	27	21/26	22(21)
Сумська	39	39	35/37	35
Тернопільська	27	26	26/21	21
Харківська	62	63	53/63	53
Херсонська	29	29	29	29
Хмельницька	40	39	35/39	35+4ф
Черкаська	36	34	28/33	28
Чернігівська	25	27	25/26	25
Чернівецька	19	17	15/16	15
м. Київ	48	47	35/44	35
м.Севастополь	9	8	8	7
	1192.	1174	1069	1068

За даними ДНУ кількість осіб з інвалідністю, які здобувають професійні кваліфікації робітників у закладах П(ПТ)О, становить в середньому 1,4–1,7 % від загального контингенту. Найбільший відсоток осіб з інвалідністю навчаються у закладах П(ПТ)О Львівської (13,31 %, 642 особи), Дніпропетровської (7,52 % 363 особи) та Полтавської (6,16 %, 297 осіб) областей. З метою розширення можливостей осіб з особливими освітніми потребами, зокрема осіб з інвалідністю, у липні 2019 року Кабінетом Міністрів України затверджено Порядок організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а також вперше виділено фінансування на придбання спеціальних корекційних засобів і обладнання для забезпечення освітнього процесу. Протягом 2019 р. зросла кількість закладів П(ПТ)О, в яких створені спеціальні групи для осіб з особливими освітніми потребами.

У 2019/2020 н. р. завершили навчання 1,5 тис. осіб з інвалідністю. Працевлаштовані за отриманою професією 74,2 % або 1 111 осіб з інвалідністю. Протягом 2019 р. у порівнянні з 2018 р. спостерігається зростання кількості непрацевлаштованих осіб з інвалідністю на 20,5 % (або на 31 особу).

На основі державної статистичної звітності станом на 1 січня 2020 року:

Таблиця 7

Статистичні дані працевлаштування осіб з ООП

Працевлаштовані або продовжують навчання	Загальний контингент	Випуск	Працевлаштовані за професією	Продовжують навчання	Не працевлаштовані
2017 рік	3635	1811	1179	413	219
2018 рік	3545	1493	998	344	151
2019 рік	3565	1498	1111	205	182

Протягом останніх років внаслідок погіршення демографічної ситуації (старіння населення, зниження народжуваності), збільшення до 80 % частки молоді, зорієнтованої на здобуття вищої освіти, відбувається поступове зменшення контингенту учнів, слухачів закладів П(ПТ)О. Станом на 1 січня 2020 р. загальний контингент учнів, слухачів закладів П(ПТ)О скоротився на 3,7 % порівняно з 1 січня 2019 року та на 66,6 % порівняно з 1 січня 2012 р. У той же час, незважаючи на зменшення загального контингенту учнів, слухачів закладів П(ПТ)О, частка тих, які навчаються у закладах П(ПТ)О із здобуттям повної загальної середньої освіти, поступово зростає.

Проведене дослідження нами у професійній освіті(ПТУ) визначило такі тенденції: скорочення закладів, створення філіалів на базі більш потужних закладів, зменшення контингенту та конкурентоспроможності через неможливість бути працевлаштованим, але разом з цим ці заклади є величезною підтримкою сім'ям дітей з ООП та місцем соціалізації своїх студентів. Підтримка робітничих професій і працевлаштування, створення безбар'єрного середовища і простору, а головне подолання проявів дискримінації, є шляхами для створення інклюзивного соціуму.

Використана література:

1. Розпорядження КМУ №366-р від 14 квітня 2021 року «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>(дата звернення: 30.05.2023)

2. ЦДАВОВ, Фонд №166, опис №18, справа №11, 75 арк.; справа №54, 74 арк.; справа №89, 57 арк.; справа №128, 38 арк.; справа №169, 37 арк.; справа №213, 36 арк.; справа №262, 47 арк.; справа №308, 114 арк.
3. Яровенко Т.С. Тенденції розвитку освіти в Україні. Київ: 2015 Економічний вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». №12 С-167-172 http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nb (дата звернення: 30.05.2023)

References:

1. Rozporiadzhennia KМУ №366-r vid 14 kvitnia 2021 roku «Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 14 2021 №366-r "On the approval of the National Strategy for the creation of a barrier-free space in Ukraine for the period up to 2030"]. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text\(data zvernennia: 30.05.2023\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text(data%20zvernennia%3A%2030.05.2023)) [in Ukrainian]
2. TsDAVOV, Fond №166, opys №18, справа №11, 75 арк.; справа №54, 74 арк. справа №89, 57 арк.; справа №128, 38 арк.; справа №169, 37 арк.; справа №213, 36 арк.; справа №262, 47 арк.; справа №308, 114 арк. [TsDAVOV, Fund No. 166, description No. 18, case No. 11, 75 sheets; case No. 54, 74 sheets; case No. 89, 57 sheets; case No. 128, 38 sheets; case No. 169, 37 sheets; case No. 213, 36 sheets; case No. 262, 47 sheets; case No. 308, 114 sheets.]. [in Ukrainian]
3. Iarovenko T.S.(2015) Tendentsii rozvytku osvity v Ukraini [Trends in the development of education in Ukraine]. Kyiv: Ekonomichnyi visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut". №12. 167-172s. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nb (data zvernennia 30.05.2023) [in Ukrainian]

Konoz O. The historical aspect of the development of inclusion: from inclusion in the organization of inclusive education in institutions of professional (vocational and technical) education in Ukraine from the 1990s to the 2020s

In this difficult time, when we have all realized our identity and unity with European culture and education, society is developing on the basis of democratic values and tolerance. It is important for the organization of inclusion at all levels to support it at all stages, funding and creation of a barrier-free environment, in accordance with the state policy of forming such an approach, under which every person in our country can gain free access to any sphere of life: education, building a career, convenient movement around the country, etc.

Development trends are defined as: globalization and internationalization, states of crisis, transition from industrial to post-industrial society, accelerated development of the private sector of education, dependence of competitiveness on economic activity, commercialization of education, knowledge-intensive education and integration into production, the "phenomenon of massification" of higher education, the process of "obsolescence" of knowledge, «continuous learning». The current issue today is the development and survival in the conditions of martial law, the preservation of the contingent, the support of inclusive education in all educational institutions, the preservation of vocational and vocational education, the organization of offline education in areas where there are no direct clashes or direct military actions, online education and blended learning in dangerous regions. Starting from February 24, 2022, Ukraine receives support in the field of education from international organizations, the EU and foreign governments. In particular, in order to carry out the educational process under martial law and improve distance learning, the provision of digital devices, necessary household equipment, and school buses for the transportation of education seekers continues. According to a study by the Kyiv International Institute of Sociology, among the top categories of the population facing barriers of non-acceptance, 58 percent of respondents indicated persons with disabilities, 28 percent – persons aged 55 and older, and 27.4 percent – persons with reduced mobility. This situation is caused by a low level of cultural awareness of the essence and importance of creating a barrier-free space, as well as ensuring equality in Ukrainian society (both among subjects of management decision-making at all levels and individual citizens). In addition, there is a lack of culture of communication and perception in social groups of those people who differ from others based on certain characteristics (gender, race, physical capabilities, age, experience, etc.).

Key words: *inclusion, inclusive education, barrier-free environment, persons with special educational needs, development trends.*